

Izvještaj sa znanstvenog skupa *Colloquia Mediaevalia Croatica* VI: Hrvatska državnost u srednjem vijeku između historije i mita, 4. prosinca 2024.

Povodom 150. obljetnice studija povijesti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu i obilježavanja proglašenja Hrvatskog Kraljevstva, u Konferencijskoj je dvorani Knjižnice 4. prosinca 2024. godine održan šesti u nizu znanstveni skup *Colloquia Mediaevalia Croatica*, naslova *Hrvatska državnost u srednjem vijeku između historije i mita*. U organizaciji sudjelovali su doc. dr. sc. Luka Špoljarić i izv. prof. dr. sc. Trpimir Vedriš s Odsjeka za povijest spomenutog fakulteta.

Prema uvodnim riječima Trpimira Vedriša, skup je ciljao na malobrojniju publiku zainteresiranu za uske i fokusirane teme, nastojeći u vremenima napetosti promicati pluralizam mišljenja. Unatoč ovim skromnim ambicijama, događaj je ipak posjetio velik broj publike, uključujući profesore i studente.

Program se sastojao od četiri tematska bloka s po tri izlagača, dok su u posljednjemu bila dva. Prvi blok, naslovljen *Hrvatska država za vrijeme narodnih vladara*, otvorio je dr. sc. **Neven Budak** izlaganjem *Pitanje državnosti u ranom srednjem vijeku*. Polazeći od enciklopedijske definicije, upozorio je na etimološke razlike pojma „država” u različitim jezicima. Osvrnuo se na debate o postojanju predmoderne države u anglofonoj historiografiji, sučelivši potom idealtipske modele države s primjerima iz ranosrednjovjekovne Hrvatske. Zaključio je da bi, umjesto o državi, ipak bilo bolje govoriti o kneževinama i kraljevinama.

U sljedećem izlaganju, *Dvor hrvatskih vladara u ranom srednjem vijeku*, **Trpimir Vedriš** pozabavio se ulogom dvora u političkom životu ranosrednjovjekovne Hrvatske. Istaknuo je da arheološka istraživanja pobijaju teze o velikim dvorovima, a za dobivanje potpunije slike poslužio se teorijom *aemulatio imperii* Evangelosa Chrysosa, prema kojoj rubne zone oponašaju carstvo i tako se osamostaljuju. U hrvatskom je slučaju to značilo imitaciju franačkog dvora (npr. u funkciji vrataru) u amalgamu sa slavenskim elementima. Pozivajući se na Denisa Alimova, predložio je model Hrvatske kao subdržave franačkog imperija.

Svojim izlaganjem *Krunidbe hrvatskih ranosrednjovjekovnih vladara: podrijetlo obreda i značenje* blok je zaokružio prof. emerit. dr. sc. **Mladen**

Ančić, koji je raznovrsnost hrvatskih kruna i ceremonijala sagledao unutar dinamike diplomatskih odnosa s Bizantom i papinstvom. Najzad je razvoj državnosti prepustio drugom faktoru. Naime, transformaciji titule *dux* u *rex*, ustvrdivši da se Tomislav, bez obzira na krunidbu, može smatrati kraljem jer se tako tituliraju i njegovi nasljednici.

Raspravu, koju je moderirao dr. sc. Josip Banić, započeo je prof. dr. sc. Hrvoje Gračanin podsjetivši da je spomenuti vratar bizantska, tj. rimska titula (*ostiarus*). Vedriš je odgovorio da se rimsko pravo ne treba svoditi na bizantsko, niti rimski utjecaj na izvanjski. Ančić ga je podržao, izrazivši sumnju u carigradske utjecaje, dok je Gračanin uzvratio da primjer Gruzije dokazuje da rubna područja ne šalju nužno poslanike caru. Njemu se pridružio Budak, koji je pretpostavio da su istarske veze i obveze prema Carigradu iz Rižanskog placita postojale i u Dalmaciji. Nastojeći pomiriti oprečna stajališta, Vedriš je uputio na Jonathana Shepada koji je u problematiku utjecaja imperija unio nijansiranje, kao i na činjenicu da stoljeća nisu monolitne cjeline. Prof. dr. sc. Zrinka Nikolić Jakus nastavila je razgovor u smjeru vladarskih kruna, nadopunivši Ančića podatkom da su se krunile i kraljice te da koncept suvladara nije nužno bizantski. Moderator se zatim zainteresirao za broj sačuvanih kriminalnih parnica iz doba narodnih vladara. Budak je odgovorio da ih, zahvaljujući izraženoj decentralizaciji, osim onih imovinskih, uopće nema. Vrativši se na svoju temu, objasnio je i da svi veberovski elementi države postoje, ali su relativni, pa osim Venecije i Dubrovnika u Hrvatskoj nema ni dobrih kandidata za državu. Međutim, njegovu ideju da je od odabira pravog termina važnije razumijevanje konteksta iskritizirao je Ančić dobacivši da se problemi jednostavno mogu izbjeći sintagmom „srednjovjekovna država”. Rasprava se nastavila u smjeru gusarenja. Budući da je more u 9. st. svačije, gusarenje, smatra Ančić, ne može postojati, osim u našem kolonijalnom diskursu. Na Budakovo pitanje kako u tom slučaju definirati pljačku broda, dr. sc. Danijel Džino iz publike je sugerirao da se radi o akumulaciji kapitala. Uključila se i prof. dr. sc. Nataša Štefanec vraćajući se na problem države. Njoj pojam države nije kontroverzan kao što izlagači kažu, već je u tekstu nespretno ponavljati „ranonovovjekovna država”. Budak joj je odgovorio da problem nije rani novi vijek, već 19. stoljeće. Moderator je zatim upitao izlagače je li *dux magnus* samo latinski prijevod kneza. Prilikom je iskoristio Ančić da upozori na „pokidana vrela” koja nam se prikazuju kao slagalica, a koja su stariji istraživači pokušali popuniti domišljanjem, što više doliči pisanju romana. Budak se vratio na pitanje rekavši da nema smisla da se titula prevodi kao knez jer se već u 10. st. koristi naslov kralja.

Tema idućeg bloka bila je *Hrvatsko kraljevstvo između Ugarske i Venecije*. Otvorila ga je **Zrinka Nikolić Jakus** izlaganjem *Kraljica Jelena i uloga kraljica u prijenosu vlasti*. Ponukana svojim interesom za ženama u srednjem vijeku, izlagačica je na temelju slikovnih i pisanih materijala pokušala rasvijetliti Jelenin lik, simbol personalne unije s Ugarskom. Posebno se usredotočila na njezin identitet i ulogu u tranziciji vlasti. Jelena, vjerojatno drugog imena Lepa, nakon Zvonimirove smrti možda se u jeku nezadovoljstva povukla u Ugarsku. Međutim, s obzirom na to da udovice ne polažu pravo na prijestolje, odbila je domišljati o njezinoj ulozi u dolasku Arpadovića na prijestolje.

Prof. dr. sc. **Zdenka Janeković-Römer** započela je svoje izlaganje *Dalmatinski gradovi pod krunom Ludovika Velikog: 'communitates' i 'regnum'* oprekom komuna-kraljevstvo. Naime, u 14. st. Anžuvinci su dalmatinske komune uklopili u jedan nadentitet, što je dovelo do brojnih promjena. Ludovik Veliki priznavao je suverenost gradova te je očuvao njihove institucije, no novi je poradak za komune značio dvostruku državnost. Novost su bile trgovačke povlastice proizašle iz „posvećene” vlasti monarha. Premda kronike ugarsku upravu vide pozitivnom zbog protuteže Veneciji i gospodarskog poticaja, uspon Zadra bio je tek naličje anžuvinske vlasti. Ugarska elita vladala je samovoljno i eksploatatorski, ne mareći za lokalne tradicije, što je u Zadru i Dubrovniku dovelo do formiranja opozicije. Sve u svemu, izlagačica je zaključila da je nedovoljno komune promatrati unutar centralističkog okvira države.

Josip Banić u svojem je izlaganju *Mletačka jurisdikcijska država u Istri i Dalmaciji (X. – XIV. st.): legitimacija vlasti i elementi državnosti* govorio o državnosti i suverenitetu u kontekstu mletačke Istre i Dalmacije. Venecija je svojom politikom nastojala balansirati između hegemonije i lokalne tradicije. U kratkom sociološkom ekskursu Banić je objasnio kako je legitimirana mletačka vlast upotrebom mitopoetike i pravnih formulacija. Budući da se vlast predstavljala kao dobrovoljna, a podrazumijevala je pravo novačenja i apelacije isključivo Veneciji, Republiku je u to doba najbolje opisao Maurizio Fioravanti kao jurisdikcijsku državu.

Raspravu je moderirao prof. dr. sc. Ivan Majnarić. Budaka je zanimalo spominje li se „Lepa” u više izvora. Nikolić Jakus odgovorila je da ne i da nije u pitanju nadimak, već ime. Budak je zatim upitao Janeković-Römer zašto tvrdi da je papinstvo apsolutno suvereno, na što je ona odgovorila da je ono jedina duhovna vlast na Zapadu. Nastavio je pitanjem je li komuna na koncu država ili nije. Ona je objasnila da stupanj državnosti postoji, ali da ne treba umanjiti državnost kraljevstva. Ovdje se ubacio Banić napominjući da treba razlikovati autonomiju Dalmacije i Istre od Dubrovnika te da je ideal teško dosegnuti. Majnarić je na to dodao da je, zbog njezina kompozitna ustroja, Ugarsku teško kategorizirati. Student iz publike izrazio je neslaganje s izlagačima tvrdeći da se srednjovjekovna državnost može jasno definirati porezom i novačenjem. Majnarić mu je objasnio da srednji vijek nije monolitan, a Banić se nadovezao da ni vojna moć nije monolitna u istoj zemlji te je naglasio da već u 15. stoljeću Istra postaje teritorijalna država. Drugi student upitao je ima li primjer novačenja na istom teritoriju, ali od suparničkih sila. Banić je naveo primjer Kopra, koji je podijeljen između akvilejskog patrijarha i Venecije, s čime se složio Ančić dometnuvši da je dvostruki vazalitet notorna činjenica.

Nakon stanke za ručak, dr. sc. **Neven Isailović** otvorio je treći blok naslovljen *Kriza ugarske vlasti i potraga za alternativama* temom *Bosanska vlast u Hrvatskoj i Dalmaciji*. U iznimno sadržajnom nastupu nastojao je rasvijetliti dva perioda bosanske vlasti – od 1387. do 1394. i od 1401. do 1408. – u regionalnom kontekstu, ispitujući njezine veze kao „pridruženog člana” ugarskog *archiregnuma* sa Žigmundom i Anžuvincima. Posebnu pažnju pridao je ekspanziji Tvrtka Kotromanića i njegovih potomaka osvrćući se na mreže koje su izgradili prema hrvatskom plemstvu i komunalnoj eliti.

Luka Špoljarić izlaganje *Frankapani i izazov državotvorstva (1420. – 1480.)* započeo je tradicionalnom kategorizacijom frankapanskih posjeda kao „državine”. Nastavio je s namjerom da rasvijetli mogućnost postojanja državotvorne politike. Usporedio ih je s talijanskim *signoriama*, odnosno vojvodstvima u kojima se državina tretirala kao država, s obitelji na vodećim funkcijama. Istaknuo je da se u slučaju Frankapana ipak ne smije zaboraviti vrhovni autoritet kralja.

U posljednjem je izlaganju, *Osmanski pritisak i transformacija ugarske kraljevske vlasti (1464. – 1526.)*, prof. dr. sc. **Borislav Grgin** objasnio kako je, u nedostatku kraljevske vlasti nakon Krbavske bitke, institucija bana postajala sve važnija, sa sve uglednijim predstavnicima, o čemu svjedoče i strani promatrači (nazivajući bana *prorex*). Istodobno se, za vladavine posljednja tri kralja, težište vlasti pomicalo prema sjeverozapadnoj Hrvatskoj, centralizirajući tako obranu. Naglasio je da se okupljanje hrvatskih zemalja pod banom ne treba smatrati nacionalnim događajem. Ban, uostalom, nije biran po etničkom ključu te je češće bio Ugar nego Hrvat.

Raspravom je predsjedao Luka Špoljarić, a pokrenuo ju je student kojega je zanimalo je li banska vlast bila vezivno tkivo novog, decentraliziranog poretka. Grgin je odgovorio potvrdno, a Ančić je ponovno skrenuo pozornost na problem vrela koja su na jugu mnogo oskudnija. Štefanec je upitala zašto nema studija o frankapanskoj državi. Špoljarić je prema toj ideji izrazio skepsu zbog opasnosti strogoga institucionalnog okvira, premda je Frankapanima priznao teritorijalnu zaokruženost. Majnarić je uskočio ističući problem koji stvara diskurs. Naime, Frankapani su se, uoči stvaranja transpersonalnog kraljevstva u 14. st., mogli poistovjetiti jedino s hrvatskim (nacionalnim) diskursom. Ančić se nadovezao podatkom da je Anža Frankapana Žigmund optužio da se želi okruniti. Naveo je i da je u tom ozračju možda napisana Hrvatska redakcija Ljetopisa popa Dukljanina, posebice dio o kletvi kralja Zvonimira. Grgin se nadovezao upozoravajući da je loše gledati na centralizaciju kao *a priori* pozitivnu, dok je Ančić natuknuo da je neuspjeh pred Turcima zapravo neuspjeh centralizacije. Isailović ih je podsjetio da treba gledati i mreže koje su stvarali kraljevi i plemićke migracije. Iz publike je zatim jedan student dobacio da je strana financijska i vojna podrška hrvatskom plemstvu podcijenjena, s čime se Špoljarić složio, ističući primjer stotine mletačkih vojnika u službi Frankapana, ali i činjenicu da mletački ambasadori bolje bilježe transakcije. Majnarić je mletačku prisutnost usporedio s bizantskom ekumenom i načinom na koji je Carigrad financirao ratove. Student se ponovno uključio s tezom da Venecija nije dovoljno mobilizirala lokalno stanovništvo, na što je Ančić uzvratilo da je dobro shvaćala (ne)popularnost koju je imala kao kolonijalna sila.

Posljednji blok, *Dvije epizode tranzicije*, otpočeo je **Ivan Majnarić** izlaganjem *Pacta conventa: između prošle zbilje, historiografske interpretacije i popularne uporabe*. Krenuvši od historiografije, istaknuo je da je *Pacta*, unatoč obradi u djelima Luciusa i predmodernih pisaca, tek u 19. st. postala dio nacionalnog narativa te ju je struka isprva tumačila po uzoru na Nagodbu iz 1867. Zatim se osvrnuo na povijesnu zbilju u kojoj je nastala *Pacta*. U anžuvinskom periodu razvio se sustav predstavništva u kojem su plemićke korporacije kori-

štene kao poluge kraljevske vlasti, što je oblikovalo ideju države kao transpersonalne, fiktivne nacije.

Nataša Štefanec skup je zaokružila temom *Cetinski sabor kao jedan od temelja hrvatske državnosti*. Započela je opaskom da je u stvarnosti važnije Kraljevsko vijeće za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju, koje staleži, međutim, ne ističu. U nastavku je detaljno opisala zasjedanje sabora i njegov kontekst. U ranom novom vijeku došlo je do pomaka u shvaćanju državnosti u odnosu na srednji vijek pa se naknadna potvrda izabranog vladara ne može smatrati znakom hrvatske državnosti. Zaključila je da su nakupljene frustracije, izazvane odsustvom Hrvata iz dvorskih institucija, uz pomoć povijesnih fragmenata o 1527. stvorile čitavu mitologiju.

Moderator zaključne diskusije ponovno je bio Luka Špoljarić. Ančić je Majnarića upitao postoje li Hrvati tek od 14. stoljeća, na što je potonji odgovorio da postoje, ali kao korporativna grupa u definiranom položaju prema vladaru. Kao primjer sljedeće takve grupe naveo je Vlahe. Na to se Ančić zapitao što su Hrvati bili prije toga. Po njemu je plemstvo već bilo samosvjesno, s čime se Majnarić nije složio. Objasnio je da nisu bili politička grupa jer je društveno i političko združeno tek u 14. stoljeću. Ipak, usuglasili su se da su Hrvati nastali obostranim procesom, odozgo kao i odozdo. Budak se nakratko priklonio Ančiću, napominjući da se i ranije Hrvati spominju „tam nobiles quam ignobiles”, no s druge je strane upozorio da u 12. i 13. st. nema spomena Hrvata jer je etnik u srednjem vijeku vezan za vlast, a plemići se nemaju razloga identificirati kao Hrvati. Ančić je podsjetio kako Frankapani „postaju” Hrvati da ih Babonići ne bi potisnuli te se složio s R. Katičićem po kojemu „možda postoji tanka crvena nit koja povezuje Hrvate iz srednjeg vijeka s nama danas”. Majnarić je zaključio da je transformacija slučajnošću bitna jer stvara trajne institucije iz kojih nastaju države. U konačnici, u Cetinu se plemići pozivaju upravo na Zvonimira. Moderator je dodao kako je, budući da se Hrvati u vremenima diče da su pridruženi entitet, ideja *Pacte* sačuvala iako sam tekst nije cirkulirao. Vedriš je zatim uputio pitanje Štefanec je li sporazum s Habsburzima uništio (ili barem defektirao) državu. Ona je odgovorila da bi u neformalnom kontekstu rekla da bi Frankapani uz Zapolju završili pod Turcima kao vođe sandžaka. Međutim, iako su isprva Habsburgovci Krajinu opskrbili s tek 5000 ljudi, ne znači da njihova vlast nije pomogla. Za razliku od hrvatskog plemstva, Austrijanci su imali organizaciju, a uz to su kao protestanti, bez obaveza prema crkvi i papi, lakše financirali ratove.

Skup je zahvalama zaključio Špoljarić, najavljujući zbornik radova, dok je Vedriš posebno zahvalio studentima na interesu te podsjetio na nadolazeću obljetnicu Hrvatskog kraljevstva.

Treba dodati još koju riječ. Prije svega, tema je izuzetno kompleksna, s koje god strane rasprave joj pristupili. I premda ovakve jednodnevne (ali zato cjelodnevne) skupove treba pohvaliti – jer je, riječima organizatora, namjera bila obraditi jednu usko definiranu temu – teško se oteti dojmu da se ponešto izgubilo u nastojanju da se u jednodnevnom terminu pokrije čitav srednji vijek. U tom smislu bilo bi bolje, uz kraće rasprave nakon izlaganja, predvidjeti jednu sveobuhvatnu raspravu na kraju skupa. Ona je samo djelomično nadoknađena dobrom voljom onih koji su povremeno vraćali na širu perspektivu.

Međutim, nije bilo neugodne šutnje, niti još neugodnijih ritualnih pitanja i komentara, u koja se katkada povlači ova ionako malena historiografija. Nakon svake sesije zaista je uslijedila rasprava, bilo da su je inicirali izlagači, prisutni profesori ili čak, u par navrata, zainteresirani studenti, što je bio lijep dodatak izlaganjima. Iako je najglasniji bio Ančić, svaki je sudionik doprinio diskusiji. Možda se kao nedostatak skupa može uzeti inzistiranje na srednjoj i starijoj generaciji povjesničara, odnosno (isključimo li Nevena Isailovića iz Beograda) oslanjanje na već poznata lica. Upravo je stoga pravo osvježenje bio nastup mladog istraživača s Instituta za zgodovinske študije Znanstveno-raziskovalnog središča Koper, Josipa Banića, koji je vrlo zanimljivo izložio dosad nedovoljno poznate mletačke veze sa zapadnom Istrom i Slovenijom.

Koji je zaključak skupa? Prisutni su se medievalisti više-manje složili oko postojanja države u srednjem vijeku, naravno, uz uvjet da se tim terminom koristimo kritički, uzimajući u obzir nimalo jednoličnu narav srednjeg vijeka, kako u vremenskom, tako i u prostornom smislu. Da se skup bavio habsburškim razdobljem i okupio stručnjake za rani novi vijek, možda bi se rasprava odvila u nešto drugačijem smjeru. Čini se da je na kraju dana prevagu odnijela perspektiva koja se posljednjih dvadesetak godina sve više osjeti u debatama o srednjovjekovnoj državnosti. Teorije o državi, začete u glavama prosvjetiteljskih filozofa, a u 19. st. spojene s nacionalnim patosom, još nas uvijek prate. Stoga moramo biti svjesni stajališta s kojega govorimo o srednjovjekovnim političkim strukturama te tražimo li u njima nešto „naše”, kao što je to nekoć, primjerice, činila angloamerička, vigovska historiografija, pronalazeći u Francuskoj i Engleskoj početke impersonalnih struktura (čitaj: onoga što su smatrali državom), prije negoli u nekoj „zaostaloj” Njemačkoj. Ili Hrvatskoj.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 20 2025.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XX, broj 20, 2025.

Glavna i odgovorna urednica
Marija Bišćan

Zamjenik glavne urednice
Ruben Prstec

Uredništvo

Filip Bačurin
Marija Bišćan
Adrian Filčić
Nera Kapustić
Karlo Košir
Ivan Moškato
Marko Perišić
Ruben Prstec
Matija Pudić

Urednici pripravnici

Tita Mikulaš
Benjamin Pintarec

Redakcija

Filip Bačurin
Marija Bišćan
Adrian Filčić
Nera Kapustić
Karlo Košir
Tita Mikulaš
Ivan Moškato
Marko Perišić
Benjamin Pintarec
Ruben Prstec
Matija Pudić

Tajnik Uredništva

Marko Perišić

Recenzenti

dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Arijana Kolak Bošnjak
dr. sc. Inga Vilogorac Brčić
dr. sc. Neven Budak
dr. sc. Mihovil Dabo
dr. sc. Vinko Korotaj Drača

dr. sc. Stipe Grgas
dr. sc. Branimir Janković
dr. sc. Maja Katušić
Dea Marić
dr. sc. Lidija Nikočević
dr. sc. Ana Rajković Pejić
dr. sc. Filip Šimetin Šegvić
dr. sc. Luka Špoljarić
dr. sc. Peter Štih
dr. sc. Nikola Tomašegović
dr. sc. Hrvoje Tutek
dr. sc. Nada Zečević
Andrija Živković

Lektura za hrvatski jezik

Antonia Buti
Nikolina Fajt
Grgur Gržetić
Lorenia Jantolek
Nera Kapustić
Mihaela Pokrivač
Martina Prosen

Lektura za engleski jezik

Marko Perišić
Ruben Prstec
Matija Pudić

Oblikovanje

FF Press

Izdavač

Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Tisak

d. o. o. Studio moderna

Naklada

Tiskano u 75 primjeraka.

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove i mišljenja autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa finansijski je omogućeno:

sredstvima koja je ustupio Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

sredstvima dobivenim na Natječaju za studentske programe Studentskog zbora Sveučilišta u Zagrebu

Redakcija časopisa Pro tempore im iskreno zahvaljuje na finansijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva

Odsjek za povijest

(za: Uredništvo Pro tempore)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Kontakt

casopis.protempore@gmail.com

Web-stranica

<https://protempore.ffzg.unizg.hr/>